

SVENSKA AKADEMIEN

Nobelpriset i litteratur 2021: Abdulrazak Gurnah

Abdulrazak Gurnah är född 1948 och uppvuxen på ön Zanzibar i Indiska oceanen men kom redan i slutet av 1960-talet som flykting till England. Efter den fredliga frigörelsen från det brittiska kolonialväldet i december 1963 uppstod på Zanzibar en revolution som, under president Abeid Karumes regim, ledde till förtryck och förföljelse av medborgare med arabisk härkomst; även massakrer ägde rum. Gurnah hörde till den hotade folkgruppen och tvingades efter avslutad skolgång lämna sin familj och fly ut ur landet, det nybildade Tanzania, arton år gammal. Först 1984 var det möjligt för honom att återvända till Zanzibar, då han bland annat återsåg sin far strax före dennes bortgång. Gurnah har fram till sin pensionering varit verksam som professor i litteratur vid University of Kent i Canterbury, med fokus främst på postkoloniala författarskap som Wole Soyinka, Ngũgĩ wa Thiong'o och Salman Rushdie.

Gurnah har publicerat tio romaner samt ett antal noveller. I hela hans författarskap återkommer flyktingens erfarenhet av uppbrottet som tema. Han började skriva först som 21-åring i engelsk exil, och även om swahili var hans modersmål blev engelskan hans litterära språk. Han har sagt att hans tillgång till litteratur på swahili på Zanzibar var i stort sett obefintlig och trots att han skrev under tidiga år kunde det inte räknas som litteratur i strängare mening. Den arabiska och persiska diktningen, inte minst *Tusen och en natt*, var tidigt en avgörande källa för honom, liksom Koranens suror. Men det var den engelskspråkiga traditionen, från Shakespeare till V.S. Naipaul, som särskilt kom att prägla hans verk. När detta är sagt måste tilläggas att Gurnah mycket medvetet bryter mot konventioner och vänder på det koloniala perspektivet så att de inföddas perspektiv kommer till uttryck. Så skriver han en roman om ett kärleksmöte i *Desertion* (2005) som blir en direkt gensaga till det som han har kallat "the imperial romance", där den vanligtvis europeiske hjälten återvänder hem från sina kärleksäventyr i främmande land, varpå historien når sin ofrånkomliga tragiska upplösning. Hos Gurnah fortsätter berättelsen på afrikansk mark och tar egentligen aldrig slut.

Han har i hela sitt verk velat undvika den utbredda nostalgin rörande ett mer ursprungligt prekolonialt tillstånd i Afrika. Hans egen bakgrund är en kulturellt brokig övärld i Indiska oceanen, som upplevt slavhandel och skiftande former av förtryck under en rad olika

kolonialmakter – portugiser, araber, tyskar och briter – och haft handelsförbindelser med hela världen; Zanzibar var en kosmopolitisk värld före globaliseringen.

Gurnahs verk är tillkommet i exil men handlar egentligen om relationen till den plats han lämnat, vilket gör att minnet får en avgörande betydelse för hans verks tillblivelse. Debutromanen *Memory of Departure* från 1987, handlar om ett misslyckat uppbrott och där är vi fortfarande kvar på den afrikanska kontinenten. Den unge, begåvade huvudpersonen söker sig ut ur sin sociala misär på kusten med förhoppningen att omhändertas av en välbärgad farbror i Nairobi. Istället blir han förödmjukad och skickas tillbaka till sin söndrade familj med en alkoholiserad och våldsam far och en syster som tvingats in i prostitution.

I det andra verket, *Pilgrims Way* från 1988, utforskar Gurnah exiltillvarons mångfacetterade verklighet. Huvudpersonen Daud konfronteras med en rasistiskt präglad vardag i det nya hemlandet, England. Efter att tidigare ha försökt dölja sitt förflutna är det kärleken till en kvinna som får Daud att berätta sin historia. Han kan nu återge vad som hänt under hans tragiska uppväxt och de traumatiska minnena av den politiska omvälvningen i Tanzania som tvingat honom på flykt. Romanen avslutas med att Daud besöker katedralen i Canterbury och mediterar kring förhållandet mellan de kristna pilgrimer som besökt platsen i forna tider och hans egen resa till England. Tidigare har han resolut värijt sig mot allt vad den forna kolonialmakten yvts över, men plötsligt blir skönheten möjlig. Romanen formar sig till en sekulär version av den klassiska pilgrimsfärden och använder historiska och litterära föregångare som samtalspartners i frågor om identitet, minne och tillhörighet.

Gurnah låter ofta sina omsorgsfullt uppbyggda berättelser leda fram mot en svåruppnådd insikt. Ett fint exempel är den tredje romanen *Dottie* (1990), ett porträtt av en svart kvinna med immigrantbakgrund som växer upp under mycket svåra omständigheter i 1950-talets rasistiska England, och som på grund av moderns tystnad saknar koppling till sin egen släkts historia. Detta samtidigt som hon känner rotlöshet i det England hon är född och uppvuxen i. Huvudpersonen i romanen söker sätt att finna sin plats och skapa sig en identitet via böcker och berättelser; läsningen ger henne möjligheten att rekonstruera sig själv. Inte minst namn och namnbyten spelar en central roll i denna roman som visar Gurnahs starka medkänsla och psykologiska skärpa, helt utan sentimentalitet.

Bara ett par romaner av Gurnah har översatts till svenska, och dit hör hans fjärde roman *Paradiset* (2012; *Paradise*, 1994), som blev hans genombrott och som bygger på en forskningsresa som författaren gjorde i Östafrika kring 1990. Romanen anknyter tydligt till Joseph Conrad i sin gestaltning av den unge oskuldsfulle hjälten Yusuf's färd till mörkrets hjärta. Men det är också en uppväxtskildring och en sorgsen kärlekshistoria, där olika världar och trossystem kolliderar. Vi möter en omskrivning av Koranens berättelse om Josef mot fonden av en våldsam och mycket precis skildring av koloniseringen av Östafrika under sent 1800-tal. I motsats till Koranberättelsens optimistiska slut, där Josef belönas för sin starka tro, känner sig

Gurnahs Yusuf tvingad att överge Amina, kvinnan han älskar, för att ansluta sig till den tyska armén som han tidigare avskytt. Det är karaktäristiskt för Gurnah att svika läsarens förväntningar på ett lyckligt slut, eller på ett slut som genren kräver.

I Gurnahs behandling av flyktingens erfarenhet kommer identiteten och självbilden i fokus, något som framträder inte minst i *Admiring Silence* (1996) och *By the Sea* (2001). I båda dessa jagromaner behandlas tigandet som flyktingens strategi för att skydda sin identitet mot rasism och fördomar, men det är också ett sätt att undvika en kollision mellan nuet och det förflutna, vilket ger upphov till svek och förödande självbedrägeri. I den förra romanen väljer den fördomsfulla berättaren att undanhålla sitt förflutna för sin engelska familj, och hittar på en livshistoria som bättre passar in i deras gemensamt uppbyggda värld. Men det är ett dubbelt tigande, eftersom han också döljer sitt liv i exil för sina släktingar i Zanzibar, som inte känner till att han har bildat familj i England och har en dotter på sjutton år. I *By the Sea* rullas ett annat drama om svek och självbedrägeri upp. Saleh, berättaren i den första delen, är en åldrad muslim från Zanzibar som söker asyl i England med ett förfalskat visum, ställt på hans bittra fiende. När han möter den senares son, Latif, som är berättaren i bokens andra del, gör han det bara för att denne av en händelse fått i uppgift att hjälpa Saleh till rätta i sitt nya hemland. Det är i deras känsloladdade ordväxlingar som Salehs bortträngda förflutna i Zanzibar störtar emot honom. Men där Saleh trots allt söker minnas, gör Latif allt för att glömma. Det skapar en säregen spänning i denna roman, där valet av två berättare löser upp fiktionens säkra spår och riktning, liksom berättarnas auktoritet och självbild.

Gurnahs irrande karaktärer befinner sig i ett mellanrum mellan kulturer och kontinenter, mellan det liv som var och det liv som hägrar; det är ett osäkert tillstånd som aldrig helt kan övervinnas. Vi möter en ny version av mellanrummet i Gurnahs tidigare nämnda sjunde roman, *Desertion*, som låter en tragisk passion belysa de bråddjupa kulturella skillnaderna i det koloniserade Östafrika. Den långa första delen är mästertligt uppbyggd. Den äger rum kring sekelskiftet 1900 och skildrar hur engelsmannen Martin Pearce, som medvetlös fallit ner på gatan, omhändertaras av en köpman och förs genom stadens labyrinter för att slutligen hamna i en kulturellt och religiöst främmande värld. Han kan dock arabiska, vilket är en av förutsättningarna för att han skall få närmare kontakt med köpmannens familj och förälska sig i dennes dotter Rehana. Gurnah vet bara alltför väl att den tid han skildrar inte är, som det står i romanen, ”Pocahontas tidsålder då en romantisk förälskelse i en prinsessa utanför civilisationen kunde beskrivas som ett äventyr” och är inte intresserad av att skriva en melodram om Martins och Rehanas skandalomsusade liv i Mombasa med en oundviklig separation som följd. I stället låter han romanens följande delar handla om en helt annan historia om förbjuden kärlek, som utspelar sig ett halvt sekel senare men som är lika märkt av de kulturella barriärer som fortsätter att råda. Kanske ingen annanstans formulerar Gurnah så tydligt sitt program som författare som i slutet av första delen, i ett metafiktivt ”avbrott”, där ett jag, som är sonson till Rehana, träder fram som

romanens berättare. Han är i sig själv beviset för att Rehanas liv inte slutade i katastrof utan fick en fortsättning, och nu säger han att denna historia inte handlar om honom själv: "It is about how one story contains many and how they belong not to us but are part of the random currents of our time, and about how stories capture us and entangle us for all time."

Utgångspunkt för romanen är Gurnahs egen uppväxt på Zanzibar, som under århundraden varit en plats där en rad olika språk, kulturer och religioner levt sida vid sida men också kämpat mot varandra i en strid om hegemonin. Även om hans romaner är skrivna i ett spänningsfyllt förhållande till en anglosaxisk tradition, är det den kosmopolitiska fonden som ger dem dess särprägel. Här spelar dialogen och det talade ordet en viktig roll med distinkta spår av swahili, arabiska, hindi och tyska.

The Last Gift från 2011, som på svenska heter *Den sista gåvan* (2014), anknyter tematiskt till *Pilgrims Way* och avslutas med något av samma bittra brygd, när den sjuke flyktingen Abbas dör och efterlämnar titelns gåva som består av ett inspelat band med en grym historia som de efterlevande i familjen inte kände till.

I *Gravel heart* (2017) spinner Gurnah vidare på temat den unga människans konfrontation med en ond och oförstående omvärld. Den spännande och stramt berättade jagromanen skildrar den unge Salims öde fram till slutets förskräckande avslöjande av den familjehemlighet som undanhållits honom, men som bestämt hela hans livsväg som rotlös individ i exil. Bokens första mening ger det brutala anslaget: "My father did not want me." Titeln går tillbaka på Shakespeares drama *Measure for Measure* och hertigens ord i fjärde aktens tredje scen: "Unfit to live or die! O gravel heart." I Hagbergs översättning: "Stenhjerta! Så oberedd för lifvet som för döden!" Det är denna dubbla oförmåga som blivit ett med Salims öde.

Gurnahs senaste, magnifika roman, *Afterlives* från 2020, hakar vid där *Paradise* slutar. Och precis som där utspelas handlingen i början av 1900-talet, tiden innan den tyska koloniseringen av Östafrika upphörde 1919. Här är det ynglingen Hamza, som erinrar om Yusuf i *Paradise*, som tvingas ut i kriget på tyskarnas sida och kommer i beroendeställning till en officerare som utnyttjar honom sexuellt. I en intern strid mellan tyska soldater blir han sårad och lämnas på en fältstation för vård. Men när han återvänder till sin födelsestad vid kusten finner han inga släktingar eller vänner. Det är historiens nyckfulla vindar som styr och vi får som i *Desertion* följa skeendet i flera generationer, fram till nazisternas orealiserade idé om återkolonisering av Östafrika. Gurnah gör åter bruk av namnbytet, när historien skiftar riktning och Hamzas son Ilias blir Elias under tysk överhöghet. Upplösningen kommer chockartat och är lika oväntad som upprörande. Men egentligen är det samma tanke som återkommer gång på gång i verket: individen är chanslös om den härskande ideologin, här rasismen, kräver underkastelse och offer.

Gurnahs sanningslidelse och motstånd mot förenklingar är slående. Det kan göra honom kärv och kompromisslös, samtidigt som han följer enskilda människors öden med stor medkänsla och aldrig sviktande engagemang. Hans romaner värjer sig mot stereotypa skildringar och öppnar

upp vår blick för ett kulturellt mångskiftande Östafrika som är mindre bekant för många i omvärlden. Hos Gurnah är allt satt i rörelse – minnen, namn, identiteter – och det beror nog på att hans projekt inte kan avslutas i någon definitiv mening. Hans verk är en fortgående undersökning, driven av en intellektuell lidelse som man känner i alla hans böcker, och den är lika påtaglig nu i hans senaste roman *Afterlives* som hos den landsflyktige 21-åring han var när han en gång började skriva.

Anders Olsson

Ordförande i Nobelkommittén

Svenska Akademien

Bibliografi – ett urval

Verk på engelska

Memory of Departure. – London : Jonathan Cape, 1987

Pilgrims Way. – London : Jonathan Cape, 1988

Dottie. – London : Jonathan Cape, 1990

Paradise. – London : Hamish Hamilton, 1994

Admiring Silence. – London : Hamish Hamilton, 1996

By the Sea. – London : Bloomsbury, 2001

Desertion. – London : Bloomsbury, 2005

The Last Gift. – London : Bloomsbury, 2011

Gravel Heart. – London : Bloomsbury, 2017

Afterlives. – London : Bloomsbury, 2020

Verk på svenska

Paradis / översättning av Helena Hansson. – Lund : Celanders, 2012. – Originaltitel: Paradise

Den sista gåvan / översättning av Helena Hansson. – Lund : Celanders, 2014. – Originaltitel: The Last Gift

Verk på franska

Paradis / traduit de l'anglais par Anne-Cécile Padoux. – Paris : Denoël, 1995. – Traduction de: Paradise

Près de la mer / traduit de l'anglais par Sylvette Gleize. – Paris : Galaade, 2006. – Traduction de: By the Sea

Adieu Zanzibar / traduit de l'anglais par Sylvette Gleize. – Paris : Galaade, 2009. – Traduction de: Desertion

Verk på tyska

Das verlorene Paradies : Roman / übersetzt von Inge Leipold. – Frankfurt am Main : Krüger, 1996. – Originaltitel: Paradise

Donnernde Stille : Roman / übersetzt von Helmuth A. Niederle. – München : Kappa, 2000. – Originaltitel: Admiring Silence

Ferne Gestade : Roman / übersetzt von Thomas Brückner. – München : Kappa, 2001. –

Originaltitel: *By the Sea*

Schwarz auf Weiss : Roman / übersetzt von Thomas Brückner. – München : A-1-Verlag, 2004. –

Originaltitel: *Pilgrims Way*

Die Abtrünnigen : Roman / übersetzt von Stefanie Schaffer-de Vries. – Berlin : Berlin-Verlag,

2006. – Originaltitel: *Desertion*

Andra texter av författaren

”Bossy” in *African Short Stories* / selected and edited by Chinua Achebe and C. L. Innes. – Oxford : Heinemann, 1985

”Cages” in *The Heinemann Book of Contemporary African Short Stories* / edited by Chinua Achebe and C. L. Innes. – Oxford : Heinemann, 1992

Essays on African Writing 1: A Re-evaluation / edited and with an introduction by Abdulrazak Gurnah. – Oxford : Heinemann, 1993

”Transformative Strategies in the Fiction of Ngũgĩ wa Thiong’o” in *Essays on African Writing 1: A Re-evaluation* / edited and with an introduction by Abdulrazak Gurnah. – Oxford : Heinemann, 1993

”The Fiction of Wole Soyinka” in *Wole Soyinka: An Appraisal* / edited by Adewale Maja-Pearce. – Oxford : Heinemann, 1994

”Outrage and Political Choice in Nigeria : A Consideration of Soyinka’s *Madmen and Specialists*, *The Man Died*, and *Season of Anomy*.” [Conference publication] – Braamfontein : University of the Witwatersrand, 1994

”Bossy” in *African Rhapsody : Short Stories of the Contemporary African Experience* / edited by Nadezda Obradovic. – New York : Doubleday, 1994

Essays on African writing 2: Contemporary Literature / edited and with an introduction by Abdulrazak Gurnah. – Oxford : Heinemann, 1995

”’The mid-point of the scream’: The Writing of Dambudzo Marechera” in *Essays on African Writing 2: Contemporary Literature* / edited and with an introduction by Abdulrazak Gurnah. – Oxford : Heinemann, 1995

”Displacement and Transformation in *The Enigma of Arrival* and *The Satanic Verses*” in *Other Britain, Other British: Contemporary Multicultural Fiction* / edited by A. Robert Lee. – London : Pluto Press, 1995

”Escort” in *Wasafiri* 23, 1996 / by Association for the Teaching of Caribbean, African, Asian and Associated Literatures. – London : Instructa, 1996

- "From *Pilgrim's Way* [1988]" in *Extravagant Strangers : A Literature of Belonging* / edited by Caryl Phillips. – London : Faber and Faber, 1997
- "Imagining the Postcolonial Writer" in *Reading the "New" Literatures in a Postcolonial Era. Essays and Studies*, 2000. – Cambridge : D. S. Brewer, 2000
- "An Idea of the Past" / Annual African Studies Lecture, University of Leeds, 24 April 2002. – *Leeds African Studies Bulletin*, 65, March 2003
- The Collected Stories of Abdulrazak Gurnah*. – Alexandria : Alexander Street Press, 2004
- "Writing and place" in *World Literature Today*, May-August, 2004
- "My Mother Lived on a Farm in Africa" in *NW 14 : The Anthology of New Writing : Volume 14* / selected by Lavinia Greenlaw and Helon Habila. – London : Granta Books, 2006
- "Introduction" in *The Cambridge Companion to Salman Rushdie* / edited by Abdulrazak Gurnah. – New York : Cambridge University Press, 2007
- "Themes and Structures in *Midnight's Children*" in *The Cambridge Companion to Salman Rushdie* / edited by Abdulrazak Gurnah. – New York : Cambridge University Press, 2007
- "Introduction" in *A Grain of Wheat* by Ngũgĩ wa Thiong'o. – New York : Penguin, 2012
- "The Arriver's Tale: As Told to Abdulrazak Gurnah" in *Refugee Tales* / edited by David Herd & Anna Pincus. – Manchester : Comma Press, 2016
- "The Urge to Nowhere : Wicomb and Cosmopolitanism" by Abdulrazak Gurnah in *Zoë Wicomb & the Translocal : Writing Scotland & South Africa* / edited by Kai Easton and Derek Attridge. – London : Routledge, 2020

Sekundärlitteratur

- "Abdulrazak Gurnah with Susheila Nasta (2004)" in *Writing Across Worlds : Contemporary Writers Talk* / edited by Susheila Nasta. – London ; New York : Routledge, 2004
- Bardolph, Jacqueline, "Abdulrazak Gurnah's *Paradise* and *Admiring Silence*: History, Stories and the Figure of the Uncle" in *Contemporary African Fiction* / edited by Derek Wright. – Bayreuth : Breitinger, 1997
- Bosman, Sean James, *Rejection of Victimhood in Literature : by Abdulrazak Gurnah, Viet Thanh Nguyen, and Luis Alberto Urrea*. – Leiden : Brill, 2021
- Callahan, David, "Exchange, Bullies and Abuse in Abdulrazak Gurnah's *Paradise*" in *World Literature Written in English*, Vol. 38; Iss. 2, January, 2000
- Chambers, Claire, *British Muslim Fictions : Interviews with Contemporary Writers*. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011

- The Contemporary British Novel* / edited by James Acheson and Sarah C. E. Ross. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2005
- Deckard, Sharae, "Paradise Rejected: Abdulrazak Gurnah and the Swahili World" in *Paradise Discourse, Imperialism, and Globalization: Exploiting Eden*. – London : Routledge, 2014
- Falk, Erik, *Subject and History in Selected Works by Abdulrazak Gurnah, Yvonne Vera, and David Dabydeen*. [Diss.] – Karlstad : Karlstad University Press, 2007
- Kaur Boparai, Mohineet, *The Fiction of Abdulrazak Gurnah: Journeys through Subalternity and Agency*. – Newcastle-upon-Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2021
- Lee, A. Robert, "Long Day's Journey: The Novels of Abdulrazak Gurnah" in *Other Britain, Other British: Contemporary Multicultural Fiction* / edited by A. Robert Lee. – London : Pluto Press, 1995
- Malak, Amin, "The Qur'anic Paradigm and the Renarration of Empire: Abdulrazak Gurnah's *Paradise*" in *Muslim Narratives and the Discourse of English*. – Albany : State University of New York Press, 2005
- Maslen, Elisabeth, "Stories, Constructions and Deconstructions: Abdulrazak Gurnah's *Paradise*" in *Wasafiri* 24, September, 1996
- Mirmotahari, Emad, "Paradises Lost: A Portrait of the Precolony in Abdulrazak Gurnah's *Paradise*" and "Situational Identities: Exiled Selves in Abdulrazak Gurnah's *Memory of Departure and Pilgrim's Way*" in *Islam in the Eastern African Novel*. – New York : Palgrave Macmillan, 2011
- Moorthy, Shanti, "Abdulrazak Gurnah and Littoral Cosmopolitanism" in *Indian Ocean Studies: Cultural, Social, and Political Perspectives* / edited by Shanti Moorthy and Ashraf Jamal. – London : Routledge, 2010
- Nasta, Susheila, "Abdulrazak Gurnah, *Paradise*" in *The Popular and the Canonical: Debating Twentieth Century Literature 1940-2000* / edited by David Johnson. – London : Routledge, 2005
- Newns, Lucinda, "Homelessness and the Refugee: Abdulrazak Gurnah's *By the Sea*" in *Domestic Intersections in Contemporary Migration Fiction : Homing the Metropole*. – London : Routledge, 2020
- Nyman, Jopi, "Migration and Melancholia in Abdulrazak Gurnah's *Pilgrims Way*" in *Displacement, Memory, and Travel in Contemporary Migrant Writing*. – Leiden : Brill-Rodopi, 2017
- Olaussen, Maria, "Refusing to Speak as a Victim: Agency and the arrivant in Abdulrazak Gurnah's Novel *By the Sea*" in *Africa Writing Europe: Opposition, Juxtaposition, Entanglement* / edited by Maria Olaussen and Christina Angelfors. – Amsterdam : Rodopi, 2009

- Ruberto, Marco Neil, *Itinerant Narratives : Travel, Identity and Literary Form in Abdulrazak Gurnah's Fiction*. [Diss.] – Nottingham : Trent University, 2009
- Schwerdt, Dianne, "Looking In on Paradise: Race, Gender and Power in Abdulrazak Gurnah's *Paradise*" in *Contemporary African Fiction* / edited by Derek Wright. – Bayreuth: Breitinger, 1997
- Weedon, Chris, "Becoming Foreign : Tropes of Migrant Identity in Three Novels by Abdulrazak Gurnah" in *Metaphor and Diaspora in Contemporary Writing* / edited by Jonathan P. A. Sell. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014
- Zamorano Llena, Carmen, "'Memories of lost things'. Narratives of Afropolitan Identity in Abdulrazak Gurnah's *By the Sea* and *Gravel Heart*" in *Fictions of Migration in Contemporary Britain and Ireland*. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2020